

ТОВАРИСТВО «ЗНАННЯ» УКРАЇНИ
РЕСПУБЛІКАНСЬКИЙ ЦЕНТР ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ

ПОВІР'Я

КИЇВ — 1992

ББК 82.3Ук
П42

П42 Повір'я.— К.: Т-во «Знання» України, 1992.—
48 с.
ISBN 5-7770-0571-3

П 4702640000—03 Без об'яв
92

ББК 82.3Ук

Ви знаєте, що буде, коли розсіпати сіль? А чому не можна їсти з ножа, лизати макогону, махати за столом погами, подавати щось через поріг?... Перед вами — книжечка повір'їв, яскравих ілюстрацій народного світогляду, за яким жили сотні поколінь українців.

Упорядник — кандидат філологічних наук
М. К. ДМИТРЕНКО

Здано до набору 20.05.92. Підписано до друку 10.06.92. Формат 84×108^{1/2}. Папір друкарський. Гарнітура літературна. Високий друк. Ум. друк. арк. 2,52. Обл.-вид. арк. 2,86. Тираж 50.000 пр. Зам. № 022046. Ціна договірна.

Республіканський Центр духовної культури, 252001, Київ-1, вул. Софіївська, 10.

Друкарня комбінату видавництва «Преса України», 252006, Київ-6, вул. Анрі Барбюса, 51/2.

ISBN 5-7770-0571-3

© Художнє оформлення,
Стороженко О. В., 1992 р.

ДИВОКВІТИ НАРОДУ

На масному чорноземі народного життя зростають дивоквіти, що бентежать розум і серце впродовж тисячоліть. Кожна людина з дитинства і до старості перебуває в полоні традиційних уявлень народу, висловлених у піснях, казках, легендах і переказах, загадках, прислів'ях та приказках, прикметах. До системи народної духовної культури входять і повір'я. Вони дуже мало досліджені, майже не публікувалися. На повір'я переважно дивляться, як на забобон, «дурну» (погану) прикмету, пережиток у «свідомості окремих людей». Чи так це насправді? Невже все те, в що вірили наші давні предки, маємо відкинути як непотріб, не вартий уваги?

Що ж таке повір'я? Коли виникли? Чому й досі живуть, хвилюють свідомість сучасників, беруть помітну участь у творенні людських долі?..

Зразки традиційних народних уявлень та вірувань українців, що дійшли до нас із праісторичних часів, безперечно, не відображають давнього світогляду в цілості. Все ж і в них вчуємо гомін далеких епох, язичницьких звичаїв та вірувань, нашарування елементів християнства, та найголовніше: в повір'ях закріплена система знань народу, здобутих із трудового досвіду. Повір'я передають уявлення народу про природу, її явища, час, пори року, про людину та її різноманітну діяльність на основі стихійно-матеріалістичного світогляду з елементами міфологічного мислення, віри, табу (заборони) і передбачення. Це переважно короткі, інформаційно насичені вислови, які специфічно висвітлюють життя природи та людини. На основі повір'їв створено великий і чарівний, бентежний і по-філософськи глибокомудрий світ казок, легенд, переказів, оповідань, звичаїв, морально-етичних настанов.

Найдавніші повір'я виявляють життя наших предків українців у полоні анімістичного світогляду, тотемізму, фетишизму, обрядів та звичаїв язичництва, християнства, традиційної народно-побутової культури. Повір'я — дивовижні архетипи колективної свідомості, які через коди, символи передають надзвичайно цінну інформацію з життя наших давніх родичів.

Матеріали книги ілюструють не релігійність народного світогляду (повір'я язичницькі, християнські часто-густо називають релігійними віруваннями), а його духовність, високу поетичність, естетику. Саме це властиве пізнанню світу шляхом творчості, повсякденної практичної діяльності.

То ж, гадаю, нам не зашкодить знати про те, що було в народному світогляді, квітло для багатьох поколінь, не в'яне й досі.

Микола ДМИТРЕНКО,
кандидат філологічних наук,
фольклорист

ПОВІР'Я

ПРИРОДА. ІІ ЯВИЩА

Земля

Народ глибоко шанує землю і називає її: мати, свята земля, мати сира земля, годувальниця наша.

Землею клянуться, як чимось святим. Клятва землею — найвірніша і найстрашніша. Кажуть: «Розступися, сира земле!», «Щоб ти зчорнів, як земля!», «Бодай ти в землю ввійшов!», «Бодай тебе земля не прийняла!». Як проклинають, то стають навколішки, б'ють поклони й цілують землю. Як божаться, цілують землю і їдять грудочку землі.

Земля тримається на воді завдяки великій рибі: кожні сім років риба то опускається, то підіймається, тому бувають роки мокрі і сухі.

Землетрус буває тоді, коли риба, що тримає землю перекидається на інший бік.

Земля тримається на двох китах: коли тримає землю самець, то літо буває сухе, бо він підіймає землю вище, а коли — самка, то знижується, і від того ріки і озера виходять із берегів, а літо буває мокрим.

Земля сходиться з небом на кінці світу; там баби, перучи, кладуть прачі на небо.

Землі не можна нічим бити, бо вона — мати, а матері не б'ють.

Землю не можна буком бити, і пастушкам батьки заказують, щоби не били, бо землю болить.

Не можна лускати зернят на землю, бо тоді земля зіпльована, і вона плаче; нічого їй не таке тяжке, як те, що плюють.

У надрах землі знаходиться пекло, де чорти мучать душі грішників.

Гори

Гори, провалля і кургани виникли від потопу.
Гори, долини, ліси і кургани Бог зробив для звірюки, щоб було їй де ховатися.

Гори насипали живі люди — страшні велетні, що жили в давнину. Кургани — могили цих велетнів. Провалля (безодні) — лихі місця, що запалися для того, щоб добра людина не ступала в них.

Небо

Небо — величезне покривало... Небо служить житлом для чистих духів.

За видимим небом є ще шість: віддаль між кожним із них у дванадцять разів більша від тієї, яка між нами і видимим небом. Іноді небеса відкриваються... Через отвори буває помітна фігура мужчини з мечем або яким-небудь глеком: фігура з мечем провіщає війну, а з глеком — багатий врожай.

Сонце

Сонце — «цар неба», який вдень освітлює і зігріває землю, а вночі ховається за землею, «обходить» її і на ранок з'являється на сході. Сонце уособлюється у вигляді живої істоти... Сім'ю сонця складають місяць і зірки.

Сонце — це велике коло або колесо. Коли воно йде по небу, то в нас у цей час буває день; коли ж воно опускається донизу, то його можна дістати навіть рукою; на решті, воно ховається за гору, і тоді в нас настає ніч, а в інших людей, що живуть під землею, — день. Пройшовши попід землю, сонце знову приходиться до нас, але вийти звідти самотужки воно не може, — його викочують чорти, яких воно своїм жаром, за кожним виходом, спалює велику кількість.

Сонце живе в морях і звідти сходить. При його сході величезна кількість чортів піднімають його палями, оскільки вночі в морях і ріках не можуть жити, бо там знаходиться сонце. Вірять, що сонце виходить з-під землі і біжить по поверхні невидимого неба, заходить у землю і впродовж цілої ночі робить свій шлях під землею.

Затемнення сонця відбувається від того, що його хтять крилаті вовкулаки з'їсти.

Не можна спати, коли затемнення сонця, бо можна не встати.

Хворіючи, не спи, коли заходить сонце, бо приспиш хворобу (хворітимеш довго).

По заході або до сходу сонця не годиться волами орать, бо воли собі шиї попарять.

Як умиватися, то не можна тріпати мокрими руками, щоби не бризкали крайки з рук, тому що з тих крайок поробляться чорти, котрі будуть котити сонце догори. А як другий раз ще тріпнути, тоді знов будуть чорти, і вони можуть завести між собою сварку, бо одні і другі захочуть котити сонце. І з цього може виникнути межи ними бійка, а про сонце всі забудуть, то воно може упасти і завалити світ, а тому тріпати руками, як умиватися, не можна...

Не можна плювати на сонце, бо язик одпаде.

Не показуй пальцем на сонце, бо усохне палець.

Не дивись на сонце, бо станеш косий.

Після заходу сонця не можна виливати купелю, бо нападуться люди.

Місяць

Місяць — молодший брат сонця, в загадці він називається «золотою діжею».

Повний місяць, за уявленнями народу, має цілющі властивості.

При появі молодого місяця народ йому кланяється... Після двох тижнів місяць вважають «підповнем», а на третьому тижні — «гнилушею»: тоді нічого не роблять по господарству і не рубають лісу на будівництво, бо «шашелиця поточить».

Не можна молодика перший раз бачити із лівого боку, бо хворіть цілий місяць будеш.

Щоби зуби не боліли, то треба побачити молодий місяць.

Не можна спати так, щоб місяць освітлював голову, бо станеш сновидою.

Не можна пальцем указувати на місяць, бо палець усохне. А якщо і вказувати, то після цього палець треба тричі покусати.

Зорі

Зорі — це душі тих померлих людей, котрі відзначались добрим, непорочним життям на землі.

Зорі — це душі людей: скільки на небі зірок, стільки на землі людей.

Зорі — «діти сонця». Із народження дитяти з'являється і нова зірка і впродовж усього життя впливає на його долю. Кажуть: «Така моя планида».

Падаючі зірки — нехрещенні діти. Поняття про падаючі зірки різноманітні. Одні кажуть, що це ангели проганяють із неба злих духів, інші: що зорі падають під час звільнення жінками від вагітності, і треті: що коли хто вмирає, то і зірка його падає, оскільки кожна людина має свою зорю, яка з її смертю гасне.

Падає зірка і щезає, не досягнувши землі, — це відьма підхопила її і сховала в глечик.

В о г о н ь

Вогонь святий і лягти вогнюві не можна.

На вогонь не можна плювати, бо поприщить губу, вогники будуть і буде довго гнити.

Не можна кидати у вогонь брудного.

Вогонь вважають святим, що уособлює образ мстивої людини. Кожна господиня повинна обходитися з вогнем обережно і з повагою: має замітати його чистим віником, хрестити, ставити біля нього горня з водою і поліно — для того, щоб він мав що їсти і пити. Про вогонь здебільшого кажуть так: «Ми шануємо вогонь, як Бога; він наш дорогий гість. Він як розсердиться і візьме, то іншому вже того не дасть».

Був звичай хрестити вогонь кожен раз, як запалювати.

Вогнем клянуть: «Щоб тебе вогонь спалив!», «А спелів би ти!» і т. под.

На вогонь не можна плювати: хто буде плювати, той буде на тому світі лизати розпечену сковороду.

Вогники на могилах покійників означають: над праведною душею світять ангели.

Вогники на цвинтарях, болотах і могилах здаля вказують місця, де заховані скарби, що з'являються на поверхню землі для просушки. Бачити цей вогник може тільки щасливець; при цьому, якщо він кмітливий, то може легко заволодіти цим скарбом, кинувши в нього чим-небудь із одягу чи взуття. Якщо він це зробить, то скарб входить у землю лише на таку глибину, на якій віддалі від землі знаходилась кинута людиною річ: наприклад, якщо шапка, то і скарб ввійде в землю тільки у зріст людини. Потім варто копати, і гроші знайдуться неодмінно. Але нині таких щасливців немає.

Як хто підпалить хату, то треба подивитися крізь шлюбну обручку, то буде видно того, хто запалив.

Як хто на пожежі вкраде, то помста буде — пожежа. Не бери нічого з пожежі, бо і твій дім згорить.

В о д а

Вода свята. Вода береться із землі. До води народ ставиться з повагою і вважає за гріх плювати в неї і говорити лайливі слова. Вода — символ здоров'я, використовується в замовляннях і заклинаннях.

Вода «з трьох криниць», «з семи криниць», «з дев'яти криниць», «з дванадцяти криниць» помішна до корови і для всяких чарів.

Святять воду, щоб душу очистити від гріхів. І водою святять (кроплять) усе в дворі і сараї, щоб повиганяти нечистого з двору. Освячена вода вживається взагалі як ліки при всіх хворобах.

Не можна давати чужим із кухля сімейного воду пити, бо мішатимуться в сім'ю посторонні.

Не пий води, коли їси, бо на жнивях часто бігатимеш від снопа до води.

Не пий води, коли їси на Великдень, бо теля буде дуже ласе до молока.

Не можна увечері води виливати, тому що як виллеш і вступиш у цю воду, то будеш хворий.

Г р і м, б л и с к а в к а, г р о з а

Грім походить від руху по небу колісниці святого Іллі, а блискавка — іскри з-під копит коней, що везуть колісницю.

Грім буває здебільшого в той час, коли небо вкрите хмарами; це тому, що в цей час чорти особливо люблять дражнити Бога: гасають дорогами, кружляють у вихорі пилюки, ламають у лісах дерева, зривають дахи і т. п.

Під словом блискавка розуміють розрив хмар, який відбувається задля того, щоб архангел Гавриїл бачив, де ховається чорт і стежив за напрямом пущеної стріли. Зигзаги і змійки походять від того, що пущена стріла летить за чортом, який тікає врізнобіч.

Пожежу від блискавки можна погасити лише сироваткою, квасом або ж козячим молоком.

Громої стріли — з каменю, у вигляді конусоподібної кулі. Після удару вони входять у землю на сім сажнів, а через сім літ виходять на поверхню.

Як що-небудь грім запалить: клуню, хліва, хату — тільки одну будівлю, то не треба боятися за решту будівель, — вони не займуться і не згорять.

Під час грози не варто їсти чи взагалі відкривати рот, щоб не дати туди проникнути чортові, за яким постійно літає блискавка чи стріла.

Під каменем чортові сховатися найзручніше: від каменя громові стріли відскакують.

Чорти зносять хмари докупи; як знесуть багацько, то качають у вали, від того дуже гуде по небі; для спокою Бог посилає святого Ілля з огненною палкою: як святий Ілля замахне палкою, то блисне, а як ударить по чорту, — то гримне.

Під час грози не можна стояти під дубом чи вербою, бо там ховається чорт від громового удару. Коли грім ударить у дерево і запалить його, то це означає, що чорт вбито і перетворено в смолу, яку, траплялось, — і знаходили під деревом.

Грім і блискавку народ називає Перуном; якщо трапиться, що блискавка запалить яку-небудь будівлю, то здебільшого кажуть: «Перуном спалило».

Блискавка — це справжнє небо, яке під час гніву Бог показує народові. Якби на землю впала хоч маленька частка цього неба, то спалила б усю землю. Стверджують, що це небо відкриється перед страшним судом.

Як уперше грім почувеш навесні, то треба:

— спляною обпертися об стіну або об тин, щоб спина не боліла;

— качатися, щоб крижі не боліли;

— об щось зіпертися, то не буде боліти спина;

— бити головою до каменя, щоби не боліла голова.

При цьому говорять: «Камінь — голова», «Камінь — голова».

Не годиться співати, як грім гримить, бо як хто співає, то він чорта веселить, то грім за те вбиває і чоловіка; людина співає, а чорт коло неї, то грім хоче чорта убить, а чорт під людину ховається, от грім і вбиває її.

Коли гроза, то люди хрестяться, щоб нечистий не підлазив, бо то святий Ілля ганяє за ним і стріляє по йому. Куди він захищується, туди і попадає Ілля громом.

У липні бувають сильні грози; грізні ночі липня і серпня називають горобиними, бо грім і блискавка не дають заснути навіть горобцям.

Не показуй на блискавку пальцем, бо хата згорить.

Вогняна куля, що летить у повітрі, — це змії відвідує дівчат.

Не стій біля вікна під час грози, бо уб'є грім.

Не можна їсти під грозу, бо влуче стрілою.
Не грай у карти під грозу, бо стріла улучить.
Не можна бігти під час грози, бо може вбити.

Вітер

Вітер — чоловік із великими вусами.

Причину появи вітрів приписують дії якихось таємних істот, що дують із чотирьох боків землі за розпорядженням головного «вітровія».

Вітер пояснюють так: із чотирьох протилежних сторін світу стоять чотири великі людини з величезними вусами і губами і постійно дують один до одного. Якщо котрийсь із цих чотирьох велетнів дує сильніше від інших, то з того боку й буває вітер.

Вітер прикований величезними ланцюгами за руки й ноги до кам'яної скелі. Поривчастий вітер — сильне дихання внаслідок спроби зірватися з ланцюга і позбутися пут. Він — чорт, а тому люди, боячись образити його, відгукуються про нього з повагою.

Вітер — це така людина: бігає собі білим світом і моргає одним вусом; цим він утворює сильне повівання. Якби він моргнув двома вусами, то здійнялась би така буря, що вмить перекинула всесвіт догори дном.

Якщо надворі зірветься сильний вітер або велика хуртовина, то кажуть, що народилася або померла дуже лиха людина.

Вихор

Вихор утворює сатана під час свого весілля. Побачивши вихор народ хреститься, примовляючи: «Щезни, сатано!», при цьому вихор затихає.

Вихори з'являються перед грозою, тому що вихор — це той же диявол, який сім літ буває звичайною змією, інші сім літ робиться полозом — тобто величезною змією, а треті сім років перетворюється на крилатого змія і живе в скелях. Коли в нього повністю відростуть крила, тоді він починає літати і вибирає час прогулянки перед грозою. Шумом своїх крил він утворює страшний вітер, що ламає дерева, розвалює будівлі.

Вихор — це чорт.

Коли чорти позриваються з ланцюгів і підуть гуляти, то, зіткнувшись, борються і стараються один одного

перемогти, а тому іноді підіймаються вихори високо над землею.

Вихор — це чортів танець; на віддалі від виходу спостерігач дражнить його словами: «Куций, сала! Куций, сала!»; від цих слів вихор начебто лютує і сильнішає, бо є і таке повір'я, що чорт не любить свинячого сала, про яке йому нагадують.

Вихор, за повір'ям, буває ще й тоді, коли помре самогубець.

Не ший сорочки з того полотна, що, бува, вихор схватить: буде тіло крутить.

Як круте вихор, кинь усередину ножа: на йому кров буде.

Дош

Про походження дощу розповідають: «Якась людина постійно роз'їжджає верхи на коневі і коли їде через воду, то каже, що це «будяки»; якщо кинь сьорбне трохи води і пирсне, то піде невеликий дощ, а якщо більше захопить води і почне фиркати, то дощ буде більший».

Дощу іноді немає від того, що відьми знімають зорю і ховають у погребі — в горшок. У такому випадку варто чистити криниці — і дощ буде.

Якщо нема довго дощу, то треба, щоби дівка посипала у три криниці свяченим маком, який святять на Великдень, то буде йти дощ.

Коли дощ іде, не можна бігти, бо сильніший буде йти.

Веселка

Веселка — це зігнута труба, яка своїми кінцями усмоктує воду з морів, рік, озер і виливає у хмари. Вона всмоктує з водою все, що потрапляє: каміння, жаб, черв'яків і т. п., а тому часто із хмар падає або каміння, або жаби, або черв'яки, або щось інше. Колір веселки буває синювато-червоний або яскраво-червоний. Перший буває тоді, коли веселка бере воду, а другий — коли вона стоїть без діла. Повір'я про набирання веселкою води до того загальне, що навіть хлопчак, побачивши веселку, скажуть вам: «Утікайте, а то втягне вас дуга».

Назва «веселка» від того, що під час її появи від сонячних променів прояснюється (робиться веселим) крайнебо, закрите перед тим хмарами.

Хмари

Хмари — «бісова свайба». Кажуть: «Бачиш, які чорні хмари? Видно, біс жениться».

Чорти збирають хмари по маленькому клаптику і зносять до одного місця — так і утворюється величезна хмара.

Бувають хмари, особливо градові, які насилають відьми. Для того, щоб відхилити нашість таких хмар, жінки викидають із хат на двір коцюбу, лопату і помело, думаючи догодити розгніваній відьмі. Коцюба, лопата і помело визнаються предметами, на яких роз'їжджають відьми...

Лід, крига

Якщо крига весною не спливає, і не йде за водою, а тоне під водою, то багато буде тої весни і літа мерців.

Мороз

Морозові, що буває в квітні і травні, а також ранньою осінню, приписують діяння відьм; зимові морози — діяння природи.

Як хочеш, щоб пересівся мороз, то треба налічити дванадцять лисих, так: «№ лисий — пересядься, мороз». І так після кожного.

Сніг

На небі запас снігу досить великий, а на землю його лопатами скидають ангели. На думку інших, сніг падає від того, що ангели прочищають на небі дорогу.

Сніг, на думку народу, збирають чорти. Він виходить із землі і води, у вигляді пари в хмарах наростає. Зібравши багато снігу, сатана святкує своє весілля і розсипає сніг, від чого бувають великі хуртовини.

Град

Коли йде град і щоб його спинити, треба, аби одинак (один у батьків) або первак перекусив градинку наче четверо й виплюнув.

Град вважається карою Божою за гріхи. Для його відвернення і припинення викидають на двір коцюбу і лопати, кладуть їх навхрест, а деякі перекушують градинки.

Під час граду дехто намагається першу побачену градинку розкусити зубами, вважаючи, що градова хмара — справа відьми, то цим її чари припиняться, а хмари, не накоївши лиха, розійдуться.

Град випускають «відьмаки» із криниць.

ЧАС. ПОРИ РОКУ. ДНІ ТИЖНЯ

Весна

Сорок святих (9 березня) мають кинути сорок лопат снігу.

Із сорока святих сорок морозів буде.

На сорок святих сорок сорок паличок у гніздо покладе.

На теплого Олексі (30 березня) риба хвостом лід розбиває.

На благовіщення (7 квітня) вилазять із землі всі гади.

На благовіщення черногуз прилітає і ведмідь встає.

На благовіщення птиця гнізда не в'є.

У цей день не можна чіпати насіння.

Нанесені на благовіщення яйця не можна підсипати, бо всі курчата будуть каліки.

На Великдень перший раз зозвля закує.

Як на Великдень удень спить господар, то виляже пшениця, а як спить господиня, то виляже льон.

Як на Великдень печуть паски і якщо підпукнеться паска — особливо та, котра призначається до посвячення, то хто-небудь умре в хаті. А як перевернеться в печі паска — будуть гості.

На Великдень опівночі тварини говорять людською мовою.

На Паску свяченого яйця ввечері не можна їсти, бо будуть сліпоти.

До весняного Миколи (22 травня) не можна купатися, бо з чоловіка верба виросте.

Літо

Літо і зима уявляються живими істотами: літо — у вигляді молодої дівчини, а зиму — у вигляді бабусі, з великими зубами і кістлявими пальцями. Дівчина-літо дуже щедра і багата, а бабуся-зима надзвичайно скупа і бідна.

Іде літо проти зими і несе квіточку таку гарну-прегарну; а зима несе казанок льоду. Літо як тільки показало свою квіточку, так лід отой в одну хвилину і розтав. А на зиму — уже іде зима проти літа у кожусі і червоних чоботях, у капелюсі і в рукавицях; як показала свій лід, так тая квіточка в одну мить і обсипалась.

Не їдять до Купайла ягід, бо коли хто буде їсти, то його померлікревні на тім світі не будуть їсти ягід через те, що їхню пайку на цім світі з'їли живі. Через це ж не можна їсти яблук і грушоқ до Спаса.

Купальську вербу ламають і кидають по грядках, по огірках, — щоб рясно родили.

Не треба у перший день петрівки полоти, бо париватиме пальці.

Коли починає ячмінь висипати, то зозуля перестав співати, бо то вона вдавиться ячменем; коли зозуля перестане співати задовго до Петра (12 липня), то буде осінь холодна, а як після Петра, то — тепла.

Зозуля кує тільки до Петра, а потім мандрикою вдавиться.

Як іде на Петра дощ, то буде гнити картопля.

До Іллі (2 серпня) мужик купається, а після Іллі з рікою прощається.

До Іллі сіно і під кушем сушать, а після Іллі на куші не сохне.

12 серпня — день Сили. Вважали, що жито, посіяне на Силу, родиться сильне.

Прийшов Спас (19 серпня) — пішло літо від нас.

Як прийде Спас, комарам урветься бас, а як прийде Пречиста (28 серпня) — забере їх нечиста.

Осінь

До Покрови (14 жовтня) давали молоко корови, а по Покрові пішло молоко в роги корові.

Покрова накриває траву листям, землю — снігом, воду — льодом, а дівчат — шлюбним вінцем.

До Дмитра (8 листопада) дівка хитра, а по Дмитрі стріне собаку та й питає: «Дядьку, чи ви не із сватами?»

14 листопада — Кузьми і Дем'яна. Кузьма і Дем'ян були ковалі. От рани кували і ні в кого грошей не брали. До цього дня наймають у строк. У цей день закладають цибулю на гради сушити — на насіння (на Явдокії, 1 березня, знімають), то не буде стріляти; обкопують фруктове дерево.

Скує Кузьма-Дем'ян — до весни не розкувати.

Від Михайла (21 листопада) зима морози кує.

Михайло-чудотворець Люцифера струтив із небес на ліс. До цього дня наймають у строк і позичають гроші на процент.

Зима

На Катерини (7 грудня) молодь робить вечорниці. Зав'язують дівки сім'я в пазуху (а колись — у підтичку) і сіють аж на Андрія (13 грудня). Раніше викликали Долю. Виходить дівчина на край лісу і гукає: «Доле, обізвися!» Коли хтось відгукнеться далеко, то Доля далеко, а коли відгукнеться близько, то Доля близько.

На Катерини садять у черепок чи в кварточку літо-росток (відросток, пагінець) вишні і до самого Різдва поливають писком (ротом). То та вишня до Різдва викине цвіт. Дівчина ту квітку зриває, завітчується й іде до церкви. Кого вона здибає першого, то той і буде її.

На Андрія святкують і ввечері справляє молодь вечорниці (з вечерею), дівчата ворожать — у розвідниці, вдови. Вносять дров оберемок, складають по парі ті дрова; як буде до парі, то хутко буде мати пару.

Ідуть до свиней (вночі у хлів) та й кажуть: «Свиня — рох! Чи буде в мене цих м'ясниць гук?» То як свиня рохне, то — буде, а як ні, то не буде.

Висмикують із стріхи соломку. І як попадеться стебло із колоском, а в колоску зерно, то буде багата за чоловіком.

Кладуть на стіл позакривані хліб, сіль, чарку, печину й віск. Вгадують по черзі. Як вгадає хліб, то буде добре жити; сіль, печина — горе; чарка — п'яниця; віск — смерть.

Проти Андрія беруть пояс і вираховують тороки, примовляючи: «Понеділок з вівторком, вівторок із середою, середа з четвергом, четвер із п'ятницею, п'ятниця із суботою, а неділя — їдиниця: який мені молодик судиться, нехай такий і присниться». Кладуть цей пояс під голову — і він, суджений, присниться.

Ідуть дівчата до річки й набирають води повний рот, несуть ротом до хати і беруть стільки муки, як тої води, і стільки солі. Тою водою розводять і місять маленький коржик, ідять на ніч. І який присниться, що подає води, то той і буде її.

Проти Андрія, як замикають криницю, то кажуть: «Замикаю криницю, кладу ключ під головицю. Як хто прийде води брати чи коня напувати, то хай прийде до

мене ключа позичати»; то, кажуть, що прийде той хлопець, який має сватати.

Ходять вулицею і першого, коли здибають, питають: «Як ти (Ви) звешся (зветесь)?» Як той зветься, то так буде зватись і її чоловік.

Ідуть дівчата і у воротах кидають чобітьми з ноги — навгори. Куди (в який бік) чобіт носком упаде, туди й віддасться. А як догори, то не віддасться, а як сторч у землю, то вмре.

Печуть балабушки і водять собаку. Балабушки наставляють на стільчику чи на землі, застеляють рушничком. І чию балабушку собака вхопить першою, то та дівчина віддасться скоріше; котру після, то та пізніше, а якої не візьме, то та не віддасться.

Як на Новий рік вперше виходити в хлів до худоби — коняки, вівці, то треба їх, як і людей, поздоровити з Новим роком, обсіяти вівсом-пшеницею, щоби велися і були здорові і на цей рік. Приказують: «З Новим роком будь здорова! Сійся, родися...»

Як буває на Новий рік, то так буде і цілий рік.

У ніч перед Новим роком треба спати без подушок, бо болітиме голова цілий рік.

Не можна на Новий рік плакати, бо увесь рік плакатимеш.

На Новий рік не можна стукати, бо град вибиватиме.

Як посіє посівальник, то це зерно, що він кине на землю, треба брати і давати худобі, то не буде ніколи хворіти.

На Новий рік не можна бачити веретена, бо будеш бачити гадюку.

Якщо колядувати перші придуть дівчата, то у вівці народиться ягничка, а якщо перші зайдуть хлопці, то народиться баранчик.

Дівчина перед Новим роком кладе собі під голову подушку, а під подушку гребінець, нову сорочку, яку вона завтра має одягти, і цілушку хліба. І хто їй присниться, то той буде чоловіком.

На Різдво, на святій вечір (6 січня) взяти ложку куті, вийти на поріг і слухати: звідки загавкає собака, то з тієї сторони буде чоловік для цієї дівчини.

Коли вечеряють на перший святій вечір (їдять кутю), і з кого нема тіні, то ця людина вже другої куті не дочекається, до року помре.

Кутю і узвар ставлять на покутті в сіно. Це щоб не вибивав град хліба і щоб родило в садку усе.

З куті беруть верх і дають курям, щоб поїли, а скотині сіно з-під куті, щоб з'їла: щоб кури неслися добре, а скотина щоб не боліла.

Не можна шити два тижні після Різдва; бо не буде вестися худоба.

На другий святий вечір (18 січня) води не можна пити, бо дуже буде хотіти води в жнива.

15 лютого — Стрітєння: зима стрічається з літом.

ДНІ ТИЖНЯ

Понеділок

Понеділок — чоловік. Цей день шанується і уявляється в образі дідуся, який зустрічає і проводить душі померлих на шляху до загробного життя.

Понеділок вважається важким днем, а тому в понеділок не починають ніякого великого діла.

Не варто в цей день виїжджати в дорогу — трапиться нещастя.

Як у понеділок мастити хату, то будуть вестися таргани в хаті чи в обійсті.

У понеділок не можна прости, снувати, зачинати жати, бо це тяжкий день на роботу.

Коли в понеділок щось не вдається, то буде невдача цілий тиждень.

У понеділок не можна брати шмаття (переодягатися. — М. Д.), бо буде всяка напасть. А щоб цього не було, то треба при тому через пазуху кинути щось залізне і в зубах тоді щось тримати — бодай соломку.

Не можна дівчині мити голову (коси) в понеділок, бо як сім понеділків змие, то не буде мати долі чи талану, буде безталанна її доля.

Не можна мити голову в понеділок, бо коси вилізуть.

У понеділок не можна вибирати попелу з печі і вносити на двір, бо шуляк буде нападати на курей.

Як у понеділок або п'ятницю обрізувати нігті, то зуби не болтимуть.

Той, хто народився у ніч під понеділок, буде віщуном, знахарем...

Вівторок

Вівторок — чоловік. Вважається днем легким, сприятливим, для початку роботи. Вівторок — щасливий день.

Середа

Середа уособлюється у вигляді жінки.

У середу дівчатам не слід мити голову, заплітати коси, бо волосся перестане рости, і коса буде погана.

Четвер

Четвер — чоловік. День робочий, заборони стосуються лише деяких видів робіт.

Не можна в четвер садити нічого, бо черви з'їдять.

У четвер не можна золити — коров'яче масло буде невдале.

У четвер до сходу сонця добре примовляти чи замовляти — гарно pomoже.

П'ятниця

П'ятниця — жінка (вар.: дівчина). Її образ у народній уяві сплутується з образом Долі.

Проти п'ятниці (по заході сонця) не можна мити ложок та мисок, бо тоді так будуть вороги тарабанити язиками про тебе, як тими ложками.

У п'ятницю зачинати роботу — найлегший день.

У п'ятницю йти свататись — буде влача: засватається навіть свинячий пастух.

Проти п'ятниці сон неодмінно справдиться.

Субота

Субота — найтяжчий день на роботу. Субота — не робота: помий, помаж та й спати ляж.

У суботу можна зажинати: легші жнива будуть.

У суботу найкраще купатись, переодягатися.

Як сходяться (одружуються) ті, що народилися в суботу, то будуть безплідні, не будуть мати дітей.

Неділя

Неділя — «не діля». У неділю нічого не можна робити, особливо — рубати сокирою. Кажуть, що відрубане в неділю поліно навіть через сім років, якщо його зберігати, неодмінно саме спалахне і згорить.

Не можна в неділю шити, бо нарве палець.

РОСЛИННИЙ СВІТ

Бузина

Бузина — диявольське творіння: її посадив чорт і тепер постійно сидить під нею, а тому її ніколи не викопують з корінням, щоб не дразнити диявола, а залишають рости, де б вона не була.

Нічого не можна будувати на тому місці, де є старий корч: це місце — схованка чорта. ...Це місце — нещасливе: як поставити хату, то господарі або діти будуть слабувати і мерти, а як на худобу, то худоба буде здихати і не буде вестися.

Як є бузина в городі або на полі і не можна її позбутися, то треба помастити сапу свяченим салом і виспати.

Ні викопувати, ні викидати бузини не можна, бо звезде руки й ноги.

Під бузиною не можна сідати чи лежати, бо може скрутити цю людину.

Верба

Де верба, там і вода, де вода, там і верба.

У сухій вербі сидить чорт. Про це говорять і прислів'я: «Влюбився, як чорт у суху вербу».

Горіх

Буває, що не родить горіх волоський. То треба у Великодню п'ятницю взяти сокиру і бити по стовбуру обухом і приказувати: «Як не будеш родити, то буду тобою паску святити». Повторити ці слова три рази й одночасно гупати обухом по горіхові: буде родити.

Горох

Не йди в горох, бо там залізна баба сидить.

Жито

Як на одній стеблинці жита або пшениці виросте два колоски, то це ознака, що буде голод.

Звіробій

Звіробій — від ста хвороб. Варити і пити по ложці — допомагає.

Кавун

Як посадиш кавуни, то в постолах або чоботях не можна там ходити, щоб кавуни родили.

Капуста

Не можна квасити капусту, коли в селі є мертв'як — похорон, бо буде недобра.

Картопля

У котрий день (понеділок, вівторок і т. д.) випаде перший сніг восени, то в цей день треба весною садити картоплю — і тоді буде гарний урожай.

Каштан

Хто посадить каштана, і як цей каштан доросте до зросту цієї людини, то тоді ця людина вмирає. Ось тому, кажуть, і не можна садити каштанів.

Коноплі

Як весною сіють коноплі, то після того, як розсіє чоловік коноплі, то йде до хати, і жінка зараз бере і смажить смаженицю для сівача, щоби були великі та м'яккі коноплі.

Липа

Липа відвертає прокляття, що їх посилають чоловікам жінки, приймає ці прокляття на себе. А тому на липі буває більше всього наростів, які є ні чим іншим, як жіночими прокльонами.

Любисток

У любисткові купають дівчаток, щоб їх потім любили парубки.

У любці купають дітей, щоб їх, як виростуть, усі любили. Для того, як кого усі люблять, то кажуть: мабуть, тебе мати у любці купала.

Мак

Як нема довго дощу, то треба взяти освяченого на Маковія маку, піти десь у поле до кринички і посипати — то буде дрібний дощ. А як сипурнути в криницю разом, жменею — то буде злива.

Насіння

Не можна пересипати, ставити насіння на стіл, бо не зійде.

Не можна позичати насіння, не посіявши спочатку в себе, бо не зійде.

Не можна луштити насіння на городі, як саджаєш, бо щось виїсть посаджене.

Як старе збирає та ховає насіння, і якщо та людина вже ослабне і має вмерти, то молодому або тому, хто в господарстві залишається, треба те насіння все своїми руками пересипати, перебрати. Якщо цього не зробити, то все насіння не зійде, а пропаде.

Огірки

Огірки треба солити в той день, що й Різдво було.

Кажуть, що як цвітуть огірки та багацько пустої зав'язі, то треба її назривати по заході або до сходу сонця та розсипати по дорозі, драти череди, щоб скотина потоптала, то тоді уродять огірки.

Осет

Як є осет на ниві, то треба в зелену суботу до сходу сонця вирубати три осети або дев'ять, то пройде.

Осика

Осика — це нечисте дерево; ним прибивають упирів, які мають стосунки з усіма чортами.

Осика вважається заклятим деревом, бо на ній завжди тремтять листя.

Кіл з осики вбивають на могилі того, хто ходить після смерті.

Гріх осиковою палицею бити і скотину, і людей, бо зараз скрутиться.

Очерет

Очерет належить чортам — там вони проживають.

Папороть

Вірять, що хто знайде папороть і візьме в руки розцвілу квітку, той знатиме все добро і зло, і хто що думає, знатиме.

Людина, що має цвіт папороті і зберігає його при собі, володіє даром ясновиддя.

Папороть цвіте лише одну мить у ніч на Івана Купа-

ла, а тому зірвати цю квітку дуже важко; тим більше, що її завжди охороняють від людей чорти. Той, хто бажає заволодіти квіткою папороті, повинен перемогти самого чорта. До задалегідь приміченого куша папороті сміливець вирушає ввечері перед Івана Купала. Він розстеляє біля рослини скатертину, окреслює ножом навколо себе і папороті, скроплює папороть освяченою водою... Після дев'ятої години вечора чорт випробує різноманітні засоби, щоб настрахати сміливця: стріляє в нього, кидає каміння, дерева, наїжджає і т. п. Сміливець радять не боятися загроз чорта і не озиратися, бо чорт має силу тільки до кола, окресленого ножом. Опівночі папороть начебто зацвітає — і квітка вмить злітає на розстелену скатертину, яку відразу ж треба згорнути і сховати за пазуху. При зацвітанні папороті кущ осяюється якимось особливим світлом. Квітку папороті стараються зберігати під шкірою долоні.

Чорт постійно перешкоджає людям зірвати квітку папороті — то страхом, то загрозами, то обманом. Якщо ж здобути квітку папороті, то, носячи її при собі, можна знати про все на світі.

Соняшник

Не заглядай у соняшник, бо його горобці вип'ють.

Не луц соняху на грядці, бо горобці випиватимуть соняхи.

Коли соняшники гниють посередині, то це ознака, що будуть мерти середні люди.

Трава

Не можна рвати траву, тому що буде вітер (вар.: ...дош буде).

Черемха

Не неси черемхи в хату, як є квочка, бо будуть курчата сліпі.

Як цвіте черемшина, то завше буває тоді холоднувати, похолодає.

Цвіте черемха — найкраща пора садити картоплю.

Зацвіла черемха — час ловити ляців.

Цибуля

Весною, як уже чути жаби, не можна сіяти нічого в городі, особливо — цибулі, бо вродить така, як жаблячі очі.

ТВАРИННИЙ СВІТ.

Баран, вівця

Як хочеш, щоби в господарстві велися білі вівці, то треба на Великдень, як дають пастухам перепічки і галушки або писанки, як виганяють рано вівці до турми на вигін, дати замість галушок білі яйця — не крашені.

У баранів видовжується вовна — на мокру погоду, а скорочується — на суху.

Бджола

Добру людину бджола не кусає.

Виставляючи по весні бджоли, переносять їх через гостру косу, щоб бджоли були злі і не далися чужій бджолі...

Не можна роя бджіл ловити, бо хтось помре в сім'ї. Який рік на бджоли, такий і на вівці.

Ведмідь

Ведмеді — це колись були люди, які жили в лісі: похмурі, негостинні, не хотіли ні з ким знатися. Зайшов до них благочестивий монах, пройшов усе село вздовж і впоперек, прохаючи нічлігу, але ніхто йому навіть дверей не відчинив. Монах прокляв їх, от вони й стали ведмедями.

Віл, бик

Кажуть, що воли розмовляють між собою людською мовою перед Новим роком. Про це існує переказ: «Один дуже скупий чоловік захотів переконатися в тому, що воли розмовляють, і сховався перед Новим роком в ясла, з яких, як правило, харчувалися воли. Ввечері він дійсно почув розмову волів. Його воли говорили один одному: «Не маємо що їсти: господар наш усе поїв сам; спочиваймо хоць, бо завтра господаря нашого повеземо на цвинтар». Кажуть, що так усе й відбулося. А тому особливо дбають, щоб перед Новим роком добре нагодувати своїх волів. :

Вовк

Розказують, що вовки їдять чортів. Якби їх грім не був та вовки не виїдали, то їх би такого розплодилося, що і світу не було б видно.

Вовки починають збиватися в тічки на Ганни зачатіє (23 вересня), а перестають бігати на Орданське водосвяття.

Вуж

Де плодяться вужі, там буде щасливе життя — багатство.

Корова, яку ссуть вужі, буде хороша на удій.

Як побачиш, що вуж кусає жабу, то їх треба розборонити паличкою, то та палка буде вже тобі в усьому приносити прибуток. Вірять: якщо цією палицею перехрестити градові хмари, то вони розійдуться.

Гадюка

Як учепиться гадюка, то ніхто не віджене, тільки той, що не їсть від роду в понеділок: зрубає дев'ять однолітців і ними ударить та й віджене.

Як гадина укусить, то треба її розрізати і тою з неї серединою змастити укусяне місце.

На межі не лежи, бо гадина вкусить.

Жаба

Не показуй на жабу пальцем, бо заболить спина.

Не можна жаби бити, бо мати умре.

Не бери жаби в руки, бо на руках з'являться бородавки.

Коли жаби лізуть через поріг у хату і кумкають, — на вмируще.

Перелізе дорогу жаба — зле.

Заєць

Зайця створив чорт. Якщо заєць перебіжить кому-небудь дорогу, то з тим трапиться якийсь нещастя. Побачивши зайця, який перебігає дорогу, треба негайно викинути з воза жмут сіна. Кажуть, що в такому випадку заєць повернеться назад.

Кінь

Кінь — це перевтілений диявол.

Кінь постійно їсть і ніколи не наїдається. Цим Бог покарав його за те, що коли Спаситель народився і його покладали в ясла, то воли постійно прикривали його соломою і зігрівали своїм диханням, а кінь цю солому знімав і з'їдав.

Дуже хороших коней любить домовик. Він заплітає їм гриву в кіски і їздить верхи цілу ніч у конюшні так, що зовсім заганяє, і кінь псується. А тому в конюшні ра-

зом із кіньми ставлять козла чи прив'язують до стелі вбиту ворону, сову або сороку: на них домовик і їздить.

Якщо в дорозі пирхають коні, то подорожні з великою радістю будуть прийняті там, куди їдуть."

Якщо кінь, виїжджаючи з двору, почне упиратися чи спотикнеться, то буде невдача.

Не можна йти там, де качалась коняка, бо будуть лишаї.

Кіт, кішка

Кішка створена Богом і визнається доброю істотою, другом людини. Їй приписують здатність охороняти людину від усього злого. Розповідають таку легенду: «Коли Ной забрав у вибудований ковчег по парі тварин, то чорт, бажаючи зробити йому зло, таємно впустив мишу, сподіваючись на те, що вона прогризе в ковчезі діру і, таким чином ковчег буде потоплено. Але кішка, побачивши мишу, відразу ж схопила її і задушила, порушивши плани диявола. З того часу кішки завжди винищують мишей, які створені чортом на зло людям».

Як кіт вмивається лапкою, то будуть гості.

Як чорний кіт перебіжить дорогу перед вами — буде невдача.

Як кіт перескочить через діжу, то не вдасться хліб.

Після кішки як нап'єшся, то буде нежить.

Не гладь kota проти шерсті, бо в хаті буде марево.

Коли кіт перейде дорогу, то візьмися за гудзик, то вдасться.

Коза

Коза створена чортом... Від кози відьма ніколи не може відібрати молока. Відьма навіть боїться кози.

Сіра коза дає більше молока, ніж кози інших мастей. Пострижеш козі бороду — не дасть молока.

Корова

Коли купуєш скотину, треба брать з рук із налігачем, бо без налігача — без молока.

Як б'є корова, то їй треба мотузком із мерця зв'язати ноги — і тоді перестане бити.

Як корова б'є ногами при доїнні, то треба з чотирьох ніжок стола зішкребти дерево і цей зішкреб запхати в хліб і дати корові з'їсти, то тоді перестане бити.

Щоб не біла корова, можна також підкову тримати

на порозі кілька днів, а потім цю підкову під піч покласти.

Коли йти доїть корову, то треба завжди брати шматок хліба, ламати руками — не ножем) і дати корові з'їсти.

Як корова тільна зализується наперед, то буде мати бичка, а коли зализується назад, то буде мати теличку.

Не можна нічого позичати нікому, як теля знайдеться в корови, бо зменшиться молоко.

Коли пожаліє той, що продав, то в покупця воно не поведеться.

Не можна бити корови очеретиною і білою палицею, бо хворітиме.

Не можна нести дійницю з молоком від корови не закритою, бо як хто загляне в дійницю, то молока зменшить корові.

Кріт

Коли кроти в дворі або в саду чи на грядці кротять, то город спустіє.

Як кріт точе з-під хати надвір, то це прикмета, що буде в хаті мрець.

Якщо кроти покротять землю біля хати, то хтось у тій хаті скоро помре.

Ласиця

Як у господарстві є ласиця, ласка — якої масті, то такої масті в господарстві буде вестися (худоба).

Миша

Як миші проїдять сито, то в хаті має бути мрець.

Як багато мишей і роблять велику шкоду, то будуть хвороби серед людей.

Рак

Як смалити ракову шкаралушу, то гадюки позлазять до вогню.

Свиня

Як хочеш, аби велися свині, то треба купувати на ярмарку не в жінки, а в чоловіка...

Як тільки заметиш, що свині здорово риють, то неодмінно будуть здихати.

Собака

Як приб'ється чужий собака до обійстя, то це дуже добре, на щастя.

Собака навпроти тебе біжить — добра ознака.

Якщо дівку вкусить собака, то вона незабаром вийде заміж.

Собака заводить догори — на пожежу, донизу — буде мрець.

Собаку або кішку не йди годувати солоним, бо всі зайдять.

Як собака порве чоловіка, то скоро і сам пропаде.

Собака не зроби лихого, щоб то переляк вилити. Він хоч і зляка, так потім сам усе і вигавка.

Якщо собака сидячи їздить по землі — будуть гості.

Як хочеш вибрати добре цуценя: яке-більше занесе, те і буде найлучче.

Черепашка

Черепашка знає, де є розрив-трава. Як обгородять її гніздо, то вона цим зіллям зараз розриває.

Черепашку держать в помийниці для того, щоб більше корова молока давала.

Ящірка

Коли дати хлопцеві чи чоловікові яечок ящірки, щоб з'їв із чимось, то тоді буде дуже любити цю дівчину чи жінку. Так і причаровують.

ПТАХИ

Ворона, ворон

Коли ворона кине з даху камінчик, то в тім будинку хтось умре.

Ворон кричить на нещастя, ворона — на дощ.

Голуб

Де водяться голуби, там хата не горить.

Коли хочеш голубів плодити, візьми в церкві віника та й закинь на горище.

Горобець

Як горобець б'ється в шибку, то це прикмета, що буде в хаті чи в родині мрець чи якісь погані вісті.

Гуси

Як летять дикі гуси, то підкидають угору трохи соломки і кажуть: «Гуси, гуси, нате вам на гніздо». Потім тую соломку збирають із землі, роблять з неї гніздо для квочок; то квочка вилупить тоді стільки курчат, на скількох яйця була підсипана, — жодного розбавка не буде.

Не стукай, як сидить гуска на яйцях, бо позавмирають гусята.

Дятел

Як дятел довбає стіну будинку, то це не комахи, не шапаль він шукає, а віщує господареві смерть.

Кажуть, якби послухать уночі коло дятлового гнізда, то можна почути, як він стогне. То в нього голова болить від того, що він цілий день клював.

Журавель

Як побачиш весною журавлів, то треба казати: «Веселики», то цілий рік весело тобі буде; а як скажеш «Журавлі», то будеш цілий рік журитися.

Коли весною летять журавлі і зіб'ються (не летять ключкою) то тоді треба розв'язати на собі всі, які є, ключки, — і журавлі зберуться знов у ключку. А коли хтять збити журавлів з дороги — із ключки, то зав'язати гудзів на нитку, мотузку, то зіб'ються.

Зозуля

Кажуть, якщо хто при грошах навесні перший раз почує кування зозулі, то буде мати гроші цілий рік. Вірять також, що той, хто перший раз навесні почув зозулю, буде жити стільки років, скільки разів прокує зозуля.

Як закувала зозуля, то можна купатися.

Першою летить у вирій і останньою прилітає звідти зозуля. На це є дуже вагома причина: в зозулі зберігаються ключі, вона — ключниця вирію.

Ластівка

Якщо ластівки залишають яку-небудь місцевість, то там слід чекати мору людей. Звіті ластівками гнізда в будинку віщують щастя тому сімейству, руйнувати їх вважається за гріх.

Побачивши першу ластівку, вмиваються, щоб не мати на обличчі веснянок.

Яець ластівки чіпати не можна, бо будуть веснянки.

Як хто хоче зігнати ряботиння з лица, то треба, як перший раз навесні побачиш ластівку, тричі сказати: «Ластівко, ластівко! На тобі веснянки, дай мені білянки!»

Як узяти в руки ластівку, то на голові будуть струпи. Коли ластівка скупалась, то вже можна купатися.

Не можна скидати ластів'яче гніздо, бо той, хто скине, буде рябий.

Ластівки крали цвяхи в жидів, коли вони розпинали Спасителя, а тому гріх виганяти ластівок з-під дахів і турбувати.

Лелека, бусол, бузьок

Кажуть, якщо хто зруйнує гніздо лелеки, то тому не уникнути нещастя. Лелека неодмінно спалить все у тієї людини. Існує також повір'я, що те місце, де в'є гніздо лелека, дуже хороше і приносить велике щастя його господарю.

Якщо лелеки вилітають із двору несподівано і не повертаються в гнізда, то буде пожежа або двір спустіє.

Не можна розкидати гніздо боюна (лелеки), бо на цей будинок ударить грім.

Якщо лелека заглядає вгору — на вмируще.

Лелека — це заклятий чоловік, який давно колись ніс повний мішок чогось — того, що йому доручив Бог і наказав не розв'язувати мішка і не заглядати, що несе, а вкинути в глибоку річку. А чоловік не витерпів, щоб не заглянуть. Та тільки розв'язав мішок, а звідти як рушили і жаби, і ящірки, і вужі — все те, що лелека тепер збирає...

Якщо скинути гніздо бузька, то він підпалить хату.

Орел

Орел — із царів... Орла не можна бити; а як його стріляти, то треба спитати тричі: чи нажився на світі? Як нажився, то він буде прямо дивитися на тебе, а як не нажився, то одвернеться... У гнізді орлячим завжди є гроші: він без грошей ніколи гнізда не робить.

Півень, курка

Якщо в господі півня не мати, то сатана заведеться. Як півень обійде округ хати та заспіва, то хтось неодмінно буде в гості.

Коли на порозі сінешньому заспіває півень — будуть несподівані гості.

Півень ув одного хазяїна більш семи год не житиме: або уб'є хто, або змандрує.

Господиня повинна тримати в дворі біля курей одного чорного півня, тоді відьми будуть обминати цей двір.

Як співає курка в обійсті, то наспіває якоїсь біди, навіть і смерть в родині буває.

Як їси, то не говори про курей, бо шуляк їх похапає. Не треба позичати квочки, бо свої кури не будуть квоктати.

Як виносять перший раз квочку з курчатами на двір, то треба зажмуритися і сказати три рази: «Як я не бачу, так щоби ворона не бачила!», то не будуть ворони красти.

Не бери яєць із гнізд, як зайде сонце, бо кури питимуть яйця.

Пугач

Як пугач кричить на будинку, то хтось у ньому помре.

Як путькало кричить — в його три таких є голоси. Як кричить: «Повив! Повив! Повив!», то маленька дитина десь народиться. Другий: «Пі-ів! Пі-ів!», — то це весілля буде. А третій раз як уже кричить і головою так донизу: «Поховав! Поховав! Поховав!», то це буде мрець.

Синиця

Синиця стукне в шибку — будуть гості.

Сич

Коли сич кричить, то когось викричить із хати. Сич хазяїна виживає.

Сова

Коли сова кричить, то це вона віщує якусь небезпеку. Сова сміється — заміж хтось вийде. Як сова кричить, дівчина приведе дитину.

Соловейко

Якщо соловейко заспіває в пізню пору року, то буде велике нещастя в хазяїстві.

Соловей тоді починає співати, як нап'ється води з березневого листа.

Сорока

Сороку створив чорт, вона йому служить замість коня, бо вбиту сороку чіпляють у конюшні, щоб зберегти від чорта коней.

Як кричить сорока на хаті або під хатою, то гості будуть.

Не можна сорочих яєць дерти, бо буде сорока курчат брати і порябіє лице.

Як сорока скрегоче на дереві (сидить дзьобом до порога), то це прикмета, що будуть гості, коли ж обернена хвостом до порога, — буде якась сварка.

Сороки й ворони «дають знати».

Ч а й к а

Чайка — жінка-вдова. Як умер її чоловік, то вона зробилася чайкою та літала над його могилою і кигикала. Доля принесе нещастя тому, хто уб'є чайку.

Ч о р н о г у з

Як де є черногуз у селі, то не треба його яйця видирати, а то як видереш, то він полетить та десь візьме головушку та й запалить хату. І так його гріх займати, бо де він є, там ніколи не буде велика хмара з бурею.

ЛЮДИНА

ФІЗИЧНА ПРИРОДА ЛЮДИНИ

Б р о в и

Як у кого на перенісці брови сходяться, той буде нещасливий (вар... щасливий).

Коли свербить брова, то будеш плакати.

В о л о с с я, к о с и, ч у б

Людина, не стрижена жодного разу зроду, — вредна.

Не топчи ногами свого волосся, бо голова болітиме.

Як острижешся, то треба чуприну викинути на воду, щоб росла довга — як вода.

Острижену чуприну не годиться викидати на смітник, бо її заберуть жаби на кубло, то буде голова боліть. Треба вкинути у піч — спалити.

Як перший раз дівчину заплітають, то кажуть: «Дівка — вгору (щоб росла висока); коса — вниз (щоб коса груба та довга була).

Як дівчина заплітає коси, то не можна волосся, що на гребінці, кидати десь на двір, бо птахи заберуть собі на кубло, а в дівчини кубло зробиться на голові.

Не треба на людях заплітатися, бо сватати не придуть.

Якщо сховати із стриженого хлопця, якого беруть у солдати, трошки його чуприни в ікону чи за ікону, то цей хлопець повернеться додому живий і здоровий, оміне його всяка біда.

На великі рокові свята не можна розчісуватися, бо пташки кублитимуться у житі чи просі.

В у х а

Якщо задзвенить у якомусь вусі і відгадають, у якому саме, то здійсниться задумане.

Г о л о в а

Не можна бити по голові, бо розум заб'єш.

Не можна через голову нічого подавати, бо голова вертітиметься.

Як болить голова, то щоби піп потиснув її руками, то перестане.

З у б

Як випадають у дітей зуби, то щоб тісні поросли, треба зуба взяти, закинути на піч й сказати: «Мишко, мишко! На тобі костяного зуба, а мені дай залізного».

Як їсти те, що миша погризла, то кріпкі будуть у того зуби.

Н і г о т ь

Обрізані нігті кидай за пазуху, то на страшнім суді не будеш їх шукати.

Н о г а

Які обідати, то не можна махати ногами: то на ногах махається нечиста сила.

Не можна їсти й махати ногами під столом, бо покусають собаки.

Не можна, сидячи, хитати ногами, бо здурієш.

Не можна махати ногами, як сидиш, — мати умре.

Не можна, сидячи коливати правою ногою бо батько вмере.

Якщо хтось причинить собі ногу дверима — ознака; що будуть гості.

Коли спіткнешся на праву ногу, то буде вдача.

Коли свербить п'ята; будеш вирушати в дорогу.

Не вступай у чужі сліди, бо голова болітиме.

О ч і

Ліве око свербить — радітимеш.

Не можна вдивлятися пильно в одне місце задумавшись, бо, кажуть, тоді лукавий радується.

Вірять: коли в скотини є уроки, треба взяти молока і полить на гарячу сковороду і на огні смажити, — той, хто зурочив, скоро прийде в хату.

Рука

Не можна тріпати руками, коли мокрі, бо будуть на руках лика задиратися (задирки).

Не можна тріпати мокрими руками, бо чортів плодиш.

Не годиться давати старцеві лівою рукою хліб або гроші.

Якщо свербить права долоня — зустрінеш друга, будеш здоровкатись; якщо ж ліва — то будеш гроші рахувати.

Коли іти на екзамен, то потрібно тягти білет лівою рукою — пощастить.

МАТЕРІАЛЬНЕ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ

Їжа, пиття

Не можна їсти над книжкою, бо розум згубиш (...заїси пам'ять).

Не можна їсти на вулиці, бо буде жінка роззява.

Не можна їсти, коли людина потилицею стоїть до тебе, бо на спині горб виросте.

Хто багато сала їсть, то в того губи товсті будуть.

У шапці їсти — теща глуха буде.

Якщо хазяйка пересолить їжу — борщ чи що, то кажуть, що вона в когось дуже закохана.

Якщо сіль розсипеш, то з кимось посваришся.

Не їж опівночі, бо в цей час обідають чорти.

Не можна їсти з ножа, бо будеш сердитий.

Не можна їсти з ножа, бо люди будуть дивитися скося.

Не можна їсти з ножа, бо матимеш гострий язик — як ніж.

Не їж на грядці, бо шкідники видатимуть грядки.

Не їж чужою ложкою, бо заїди нападуть.

Не можна їсти лежачи, бо розледачієш. (...бо хліб на полі виляже).

Не переривай їжу, бо буде нещасливе, переривчасте життя.

Не можна їсти на городі і лузати насіння, бо ніщо не вродить.

Як будеш цвілі недоїдки їсти, то будеш добре плавати.

Не облизувай макогона, бо лисий будеш (якщо дівчина — то чоловік лисий буде).

Хліб святий. Якщо ненавмисне окраєць впаде додолу, то його слід підняти й поцілувати.

У селянській хаті хліб завжди лежав на почесному місці — на столі на скатертині чи рушнику: щоб хліб ніколи не покидав сім'ю, щоб не знала вона голоду.

Без хліба не можна наїстися.

Хліб не переїдається.

Як їсти хліб, то не можна лишати недоїдка, бо в ньому вся сила.

Не можна кусати з ідного шматка двом, бо будуть «кусатися» (гризитися (сваритись)); щоб того не було, то після укусу необхідно три рази мізинними пальцями взятися-рознятися.

Не годиться одвертати хліб надрізаним боком до стіни, бо так люди одвертатимуться од хазяїна.

Не можна хліба в сіль умочати, а треба присолювати, бо не буде хліба.

Не можна викидати хліба, бо хліб святий.

Хліб давати бідним через поріг не можна, бо сам збіднієш.

Не можна виходити з хати, коли хліб садять у піч, бо не буде урожаю на хліб.

Не можна нікого впускати в хату, коли хліб саджаєш у піч, бо станеш лисим.

Не можна кусати з великого шматка хліб, бо вийдеш заміж дуже далеко від рідних.

Не щипай хліба з цілої хлібини, бо лика задеруться на пальцях.

Не треба нарізати хліб у молоко, бо дійки в корови поріжуться.

Коли їсти, то не можна тримати великий шматок хліба, бо на тім світі будеш тримати такий камінець.

Як печуть хліб і виймають із печі та як забудуть один, то як дитина того хліба поїсть, то буде дуже забудькувата.

Як ідеш зажинати жита, то обов'язково треба брати буханець хліба — це для того, аби цілий рік було що їсти.

Одяг

Як надіваєш нову сорочку перший раз, дак годиться ножики круг неї тричі пропустити.

Як хто сорочку часом навиворіт надіне, то хтось битиме; то зараз і просить кого-небудь, щоб ударив, щоб на тому вже й окошилось.

Якщо при одяганні сорочка ззаду закотиться, то це ознака, що хто-небудь поб'є.

Не можна топтати хустки, бо голова болітиме.

У шапці гріх у хаті сидіть... Шапки на стіл не годиться класти.

Не можна жінці з свого чоловіка шапки одягати, бо любов згасатиме до неї.

Не можна на голову накладати дві шапки, бо будеш три роки дурний.

Якщо хлопцеві шиють перші штани, то їх треба почати і закінчити за один присяд, інакше згодом йому буде важко знайти наречену. Як на малого хлопця мама (чи хто інший) не шиє на одному місці перших штанів, то той хлопець буде ходити до багатьох дівчат.

Взуття

Не можна ходити, щоб одна нога була взута, а друга боса, бо мати вмере.

Не можна ходити в одному чоботі, бо мати (вар.: батько) умре.

Якщо одна нога взута, а друга боса, то буде чоловік кривий.

Як ушле швець кому-небудь чоботи, то не можна їх узувати, не уклавши в них вустілки, тому що будуть холодні.

Якщо із чобота онуча виглядає, то чоловік буде сонливий.

Не можна чобіт узувати не на ту ногу, бо люди одвертатимуться.

Не можна на мужчину надівати спідниці, бо бабником стане.

Не можна носити одягу навиворіт, бо відвертатимуться хороші люди.

ЖИТЛО. ГОСПОДАРСЬКІ, ГРОМАДСЬКІ БУДІВЛІ

Хата

Для того, щоб усе велося й жилося добре, щоб усі здорові були; треба вибирати для хати щасливе місце. Є люди, що визнають добрі місця. Насипають на ніч зерна купками на ті місця, де має бути слуп на хату. І коли

три ночі підряд нічого не розпорпає ті купки зерна, то там можна закопувати слупа, а коли розпорпані, то треба поступитись.

На межі, на бузині, на роздоріжжі, на могилі, на таку не можна ставити хати, бо буде товктися. Не можна ставити хати на таких місцях, де колись стався якийсь злочин (хтось когось убив, хтось повішався, зарізався), де закопане щось нечисте, бо буде видавати страх, буде товктися, буде водити. Краще ставити хату на рівному, на відсонні і на цілині — непорушеній землі, де місце тверде, нічого не осунеться.

Ставити хату треба зрання і навесні. Закладають хату усім кутком. Матеріалу на хату купують у лісі, — крім того, що грім запалив.

Не можна купувати матеріалу на будівлю з тої хати, де була незлагодя чи вимерла вся сім'я, де велося недобре життя, бо «хіба ж то хата була?»

Коли входять перший раз у нову хату, то беруть із собою хліб, скатерку, рушник... За охоронців хати вважають ластівку (її не можна вбивати, бо мама вмере), чорногозуза (його не можна вбивати і гнізда не можна роздирати, розкидати, бо хата згорить).

Не можна починати будуватися у високосний рік, бо хата спустіє.

Як закладають хату, то не можна дерева уперек дерева класти, щоб не померти.

Коли будують хату і зводять дах, то перев'язують рушниками сволюки — щоб хата була багата.

Коли закладаєш фундамент на хату; то треба класти на покуття гроші, щоб велелся в хаті завжди.

Як хату роблять; то не можна бити по сволюку довбнею і сокирою; щоб голови не боліли. Ще кажуть: не буде в тій хаті життя доброго.

Після закінчення будівництва хати обов'язково роблять вінок із квіток і ставлять на хаті.

Якщо перший раз людина заходить в новозбудовану хату, то обов'язково треба щось дати в цю хату, покласти на стіл: карбованець чи навіть копійку, чи так щось, аби в цій хаті велелся і гроші, і до грошей усе.

Не можна залишати хату на ніч не замешеною, бо вночі по хаті ходять ангели.

Як лопає в хаті посуд, сволок, скриня, двері, то це прикмета, що буде мерлець у родині.

Не свищи у хаті, бо когось «висвищеш» (вибуде з рідної хати).

Не можна виносити сміття з хати, коли зайшло сонце, бо кусатимуть собаки (...бо хата згорить; бо настать злидні; бо хазяїна винесеш — помре).

Не можна, прийшовши до хати, стояти, якщо в хаті є дівчина, а треба сісти; щоб старости сідали.

Не обмітай кругом себе, бо не вийдеш заміж.

Не треба замітати хату від столу до порога, а треба — від порога до столу, бо не заходитимуть старости.

Не треба вимітати з-під ніг, бо танцювати не вмітимеш.

Хто виносить сміття із хати, того будуть брати в куми.

Як є у хаті дівка, то хату годиться замітати від порога під піч. А по заході сонця зовсім не годиться мести.

Криниця, колодязь

Колись, як вибирали місце, де копати криницю, то брали кілька яєць курячих і клали їх під гладущик чи під якусь баньку в кількох місцях на цілу ніч. А вранці дивилися: де на яйці під гладущиком є росинки, там є вода. І тут можна копати.

Не можна сідати на криницю (на цярини), бо коровай не сходитиме.

Не можна лущити сонях, як іти до колодязя по воду, бо на тебе люди плюватимуть.

Не можна уночі йти до колодязя по воду — нечистий може спокусити.

Не можна уночі в колодязь заглядати, бо відьма поцілує.

Не плямкай, коли витягаєш воду із криниці, бо в криниці жаби будуть.

Не треба їсти над колодязем, бо жаби плаватимуть у ньому.

Гріх не давати людям води із криниці, колодязя.

Коли немає дощу вчасно, то люди виливають криницю.

Млин

Млин — постійне житло чорта, де він ночами меле тютюн і дражнить людей, що там ночують.

Із млина не варто нічого брати додому: можна заманити звідти в свій дім усіх крис.

Дерево з будівлі млина не придатне ні на що, хіба тільки на хлів для свиней. У хліві із млинського дерева свині бувають дуже плідні, наче крис. Свиней чорт бо-

їться, а тому до хліва з млинського дерева не переходить.

Як зо млина що взяти, то за ним прийде щур і буде робити шкоду в господарстві.

Тюрма

Як хто сидить в тюрмі і вже пускають додому, то є звичай, що коло порога поб'є ложку і квартиру (від чаю), щоби уже більше не попав сюди, бо як лишиться ціле, то ще попаде другий раз.

Церква

Не можна в церкві стояти в шапці — це гріх.

Не можна під дзвони танцювати, бо на ноги впадеш.

ПРЕДМЕТИ ПОБУТУ, ЗНАРЯДДЯ, ЗАСОБИ ПРАЦІ, ІНВЕНТАР

Веретено

Якщо веретено випаде з рук ткалі й хлопчик подасть його, то треба вщипнути хлопчика, щоб опісля він не падав із коня.

Віник

Не в'яжи віника в суботу, бо не минатимуть двір дурні собаки.

Не переступай через віник; бо згорбатієш.

Не можна переступати через віник бо станеш сухий (худий).

Вважається за смертний гріх ставити на покуті віник: його місце в кутку біля печі.

Віником не можна битися, бо як удариш, то неодмінно на того чоловіка нападе короста.

Не можна віника палити, бо буде великий вітер.

Не треба бити когось віником, бо буде ледачий.

Не можна віником бити людину, бо нападуть злидні.

Не вибивай віником одягу, бо будеш хворіти.

Відро

Коли хтось перейде дорогу з порожніми відрами — буде невдача.

З порожніми відрами жінка перейде дорогу — зле, а повними — добре.

Голка

Не можна голки без нитки позичати, бо не буде правдиво родити і будеш без сорочки.

Коли голка лежить кінцем до тебе — не можна її брати.

Не давай голки без нитки, бо нападуть злидні.

Не можна красти голок, бо хто украде голку, того на тім світі чорти будуть через вушко голки проганять.

Горщик

Як горшки викіпають — щось лихе буде.

Як скидати піну з горшка на голу землю, то не можна вступати в те місце.

Якщо покласти сокиру на припічок, то горшки будуть розбиватися.

Коли віддаєш (позиченого) горщика, клади шматочок хліба.

Гребінець

Як купити нового гребінця, то ним спочатку треба почесати kota, собаку, то не буде вошей.

Гроші

Коли на дорозі лежать гроші мідні, срібні і гербом угору — бери: на щастя, а якщо числом угору — не бери: на вбиток.

Щоб велися гроші, треба мати в гаманці «на розплід» бодай копійку.

Як хтось комусь передає зайві гроші, то це погана прикмета для того, кому передають.

Дзеркало

Не можна ввечері у дзеркало дивитися, бо буде вночі поганий сон: (вар.: буде відьма любитися).

Не можна дивитися в дзеркало, коли в селі є мрець, бо швидко помреш.

Не дивися в дзеркало, коли їси, бо споганієш.

Коли дивишся в дзеркало, не кривись, бо скривить лице.

Якщо дівчина розіб'є дзеркало, то не вийде заміж протягом семи років.

Діжа

Коли купують нову діжу, то в ній повинно бути дев'ять пар клепок, то це буде гарна дуже діжа. Ознаки

гарної діжі при купівлі полягає в тому, щоб клепки стояли так, як росте дерево, то буде сходити гарно хліб. Як купують діжу, то промовляють: «Діжа, діжа, треба тобі віхтя і ножа».

Не заглядай у пікну діжу, бо не будуть рости борода та вуса.

Щоб знайти топляника в річці, то засвічену воскову свічку ставлять у діжу і пускають на воду. Діжа припливе і стане над втопленником.

Коромисло

Як принесе дівка прати шмаття і скидає його з коромисла, то треба обполокати коромисло у воді, бо буде дівка гуляти.

Не переступай через коромисло, бо мати умре.

Коцюба

Не можна кочергу на ніч ставити, а треба ложити; так само й рогаці: як покласти їх, то вони будуть відпочивати і господині дякувати, а як не покласти, то будуть лаяти.

Ручкою від коцюби не можна чіпати вогню, бо яструб хапатиме курей.

Не можна переступати через коцюбу, бо будеш хворіти на пропасницю (...бо будуть тоді димниці — нариви).

Ложка

Ложками не можна тарабанити, бо буде сварка в хаті. Не годиться по столу ляпач ложкою, бо будуть зуби боліти.

Коли є малі діти, то не можна кидати ложки на ніч у горшку, бо діти плакатимуть.

Коли покладеш ложки на стіл обідать, то треба, щоб кожна ложка була донизу обернута, аби вороги не мішалися в сім'ю.

Не торохти ложками, коли миєш їх, бо люди на селі говоритимуть (торохтять).

Не годиться їсти одною ложкою удвох, щоб не посердиться.

Не годиться ложок мить, як сонце зайде.

Якщо на вечір ложки будуть поставлені сторчма, то в ту ніч ніхто в домі спати не буде.

Дівчата не повинні їсти великими ложками, бо від цього в них будуть надто розвинені (великі) груди.

Підкова

Кажуть, хто знайде ненавмисне підкову, тому вона принесе щастя.

Під сінешний поріг підкладають підкову, щоб у хаті гроші велися.

Як будують нову хату, то під поріг на щастя кладуть підкову.

Щоби йшли люди до хати і з хати, то кладуть під поріг дві підкови: одну ріжками до хати, а другу — з хати. То тоді будуть люди чи гості йти до хати і з хати.

Піч, груба

Коли топиш дровами в печі і запискотить дровина, то буде якась звістка у домі.

Не можна на печі узуватись, бо мати умре.

Як саджають хліб у піч, то треба закламнути двері, аби ніхто не виходив і не заходив до хати, бо як зайде і вийде з хати на голу піч, то це прикмета, що людина ця буде голодна, будуть злидні і нестатки в сім'ї.

Поріг

Не можна ввечері виходити за поріг, як щось учується, ніби хтось гукає, бо покинеш свій дім.

Не можна переходити поріг хати однією ногою взутою, а другою босою, бо не оженишся або не вийдеш заміж.

На порозі не годиться нічого рубати, бо шкодитиме худобі.

Не можна до порога рубати, бо в двір буде забігати лихий собака.

Не можна подавати через поріг руки товаришеві чи комусь іншому, бо будеш із ним сваритись.

На порозі гріх що-небудь робити, бо не буде воно так, як хочеш.

Не подавай води через поріг, бо не оженишся (не вийдеш заміж).

Не треба перемітати сміття через поріг, бо не вийдеш заміж, не будуть сватать.

Коли перекидати сміття через поріг, то в хату жаби плигатимуть.

Не можна перемітати сміття через поріг, бо виметеш когось із сім'ї.

Не мети через поріг сміття, бо погані люди прийдуть.

Через поріг ніколи нічого не давай, бо сам будеш просити.

Не стій на порозі, коли їси, бо станеш роззявою (...бо не вийдеш заміж).

Не треба перемітати через поріг, бо хлопці не любитимуть.

Праник

Праник (як перуть шмаття, то вибивають ним) не можна класти в хаті на припічок — ще як особливо в хаті є мала дитина, бо буде мати погану хворобу (сухоти).

Як прийде жінка прати шмаття на сажавку, то не можна тримати коло себе сухий праник. Не можна бити шмаття сухим праником, бо будуть дитині сухоти.

Не можна праником марно стукати, бо люди язиками будуть плітки наводять.

Рушник

Не треба утиратися разом із кимось одним рушником, бо посваришся з ним.

Сито

Не можна нести голого (незакритого) сита, а треба закрити хусткою, бо будуть кури сліпі.

Не можна латати сита, бо той, хто буде латати, — осліпне.

Як сито замучиться, то не треба його оббивати, бо до його прип'яті лихоманки валом: бува, валину переб'еш та й одпустиш їх.

Скатерть

Не втирай настільником руки, бо завжди матимеш борги.

Не можна втиратися скатеркою, бо як умреш, то будуть лазити по обличчі воші.

Сковорода

Не їж із сковороди, бо будеш у той день дуже сердитися.

Стіл

Не можна сидати на стіл, бо коли буде весілля, то коровай трісне наполовину.

Не можна сидіти за столом у шапці, бо стіл — це престол.

Не годиться стукати по столу ложкою або ножем, бо буде сварка.

Не можна вгощати на незастеленому столі, особливо — дівчину, інакше чоловік її буде лисим.

Не можна сідати їсти на куток стола, бо не вийдеш заміж (не оженишся).

Не можна виносити із хати столу непокритого скатертю — голого, бо в господі того, кому переноситься стіл, стане голо.

Не можна виходити з-за столу іншим боком, ніж сидав, бо дружина помре.

Ключів на столі не годиться класти, бо будеш забуватися.

Черпак

Не можна дівці їсти з черпака, бо далеко заміж піде.

ДУХОВНИЙ СВІТ ЛЮДИНИ

Мати, дитина

До шести місяців вагітності молодиця повинна завше при собі носити ножа, щоб не підкусила нечиста сила, бо нечистий боїться ножа і не зробить пакості.

Як жінка вагітна вперше гляне на пожежу і ухопить себе за руку, ногу чи за ніс, лице і т. д., то, як уродиться дитинка, то в неї буде на цім місці синя родима пляма.

Треба слухати вагітну жінку, бо хто не послухає, в того міль і миші поточать увесь одяг.

Вагітній жінці не треба багато їсти, бо дитина буде задрісна.

Вагітній жінці не треба дути на вогонь, бо дитина буде задихатися.

Вагітній жінці не можна красти, бо украдений предмет може відбитися на тілі.

Вагітна жінка не повинна ні з ким сваритися, їй слід уникати небажаних зустрічей. Особливо небезпечна зустріч із вихором. При зустрічі з вихором жінка повинна лягти на землю або присісти й туго обтягти ноги спідницею чи запаскою.

Не годуй груддю немовляти на чужих очах, бо на груди нападе хвороба.

Якщо син схожий на маму, а дочка на батька, то будуть щасливі.

Дитину лелека приніс (знайшли у капусті).

Після заходу сонця не можна дивитися знадвору до хати через вікно, бо не буде маленька дитина спати.

Як є в хаті маленькі (до одного року) діти, то після заходу сонця не можна нічого виносити з хати — ні сміття, ні помийв, ні попелю і т. д., бо це буде погано для дитини.

Благословення батьків має надзвичайно велику силу; якщо батьки не благословлять своєї дитини, то із неї нічого путнього не буде.

Якщо є в хаті мала дитина (новонароджене), то до цієї хати не можна заходити з порожніми руками.

Не можна дитині до одного року стригти волосся на голові.

Не можна дитині до року дивитися в дзеркало.

Не можна переступати будь-що через дитину до року.

Не можна нікому нічого позичати ввечері, бо маленька дитина не буде спати.

Купіль, що купають дитину, не можна виносити надвір по заході сонця, бо не буде дитина спати.

Дітям надворі не можна їсти, бо горобці нападуть на просо.

Не можна ганчіркою бити дітей, бо як виростуть, то в злиднях будуть жити.

Не можна малих переступати, бо не виростуть.

Не можна на дитину дивитися з-за голови, бо буде врочливе.

Коли з малою дитиною в полі, то ніколи не клади дитину в борозні, бо буде хворіти.

Як спить дитина і закладе руки за голову, то буде багата.

Як дитина вродиться вночі в тиху погоду (годину), то буде тиха, а як півні співають, — буде криклива.

Спалити колиску — дітей не буде.

Не можна колисати порожньої колиски (бо там чорт), бо дитина не буде спати.

Як дитину відлучати від грудей, то врізати цілушку з першого хліба (перший всадяний) і грудочку солі дати дитині в руки й казати: «На йди собі на свій хлібі! Щоб ти була гречна й велична, як цей хліб святий!»

Коли тато прокляне дочку, а мама сина, то вони будуть нещасливі, хворіти будуть, скоро помруть...

Не можна дітей бити за те, що б'ють скло (шибки, посуд тощо)...

Весілля. Шлюб

Як собаки нападуть на дівчину і щось із одягу порвуть, то та дівчина скоро віддасться.

Не можна хлопцеві виявляти чужим, кого має сватати, бо буде невдача.

Як молодик іде свататись, то примічає, кого здибає: як дівчину, жінку, бабу то буде невдача, а як хлопця, чоловіка, діда,— буде все добре.

За тими сватачами, що їм дівчина «кабака» (гарбуза) вчепить, треба вийти і ворота самому зачинити, бо як зачинить ворога той сватач, то ніколи та дівка не віддасться: ворота «зачинить» навіки.

Як тільки розплетуть молоду, то коли сяде зараз же дружка на той стілець, то скоро віддасться.

Та хустка, якою мама вводить молодих до хати і виводить із хати у весілля, мусить бути білою, а не чорною, щоб не було чорним життя молодих.

Молодим не можна переходити дороги з порожніми відрами.

При вінчанні обом молодим не можна оглядатись, бо: розведуться; жити будуть негарно, нічого, не буде вестися; діти будуть мерти; коли ідно оглянеться, то друге вмере.

При першому посаді нехай молода присяде полу молодикові, то буде завше старшинствувати.

У неділю ввечері молода при роздачі подругам стрічок зсуне віночки з косами,— то скоро повіддаються.

Як у весіллі бійка, сварка, то в житті молодих не буде злагоди.

Не можна молодій дивитися в дзеркало, бо буде все дурно чоловік гризти.

Не можна заміж виходити, як не минув один рік батькові чи матері після смерті.

Якщо під час весілля падає дощ чи сніг, то молоді будуть багаті.

Не можна женитись у високосному році, бо буде розлука.

Не можна дружці засиджуватися за столом, бо в дівках засидиться.

Хто при собі носить обручку, з якою три рази брали шлюб, то того ніхто не зможе вбити. Перед ним розступаються мури, замки злітають з дверей, його ні тюрма, ні куля не бере.

Похорон. Мрець

Не можна переходити вулицю перед покійником, як його везуть на цвинтар, бо погано буде тому, хто переходить.

Як буває часом мрець на весілля, то це погана прикмета: або розійдуться молодята, або якась інша біда на їх життя буде.

Коли є мрець у селі, то поки його не поховують (два-три дні), картоплі садити не можна, бо не буде врожаю.

За мерцем треба обов'язково зачинити ворота. Бо як не зачинити, то смерть знову когось ухопить.

Хто умре на Великдень, той буде на небі, буде святим.

Коли хто вмере в селі, то не можна співати, бо втрашиш голос.

Не можна ставити хреста на могилі самогубця, бо буде посуха.

Не можна мертвому переходити дороги, бо ноги заболять.

Не можна, як сонце заїде, мертвого хоронити.

Не можна на похорон насіння лущити, бо зуби болітимуть.

Коли йдеш дорогою і навпроти тебе везуть мерця, то це ознака, що будеш мати щастя.

Коли грає духовна музика під похорон і дуже дзвенять труби, то скоро буде другий похорон у селі.

Не можна ніде торкати себе за тіло, як мертв'яка несуть, бо буде наріст.

Із пожежі й похорону не можна нічого брати (красити), бо самому за це буде така ж біда.

Примітки

Матеріали розділу взято з друкованих, архівних джерел XIX—XX ст., записів сучасних збирачів усної народної творчості, а також записів упорядника М. К. Дмитренка. Основні друковані джерела: Костомаров Н. И. Славянская мифология.— К., 1847; Маркевич Н. А. Обычай, поверья, кухня и напитки малороссиян.— К., 1860, Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О. В. Марковича і других. Спорудив М. Номис.— СПб., 1864; Потебня А. А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий.— М., 1865; Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, снаряженной императорским Русским географическим обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским.— Т. I.— СПб., 1872; Максимович М. А. Дни и месяцы украинского селянина.— Собр. соч., т. 11.— К., 1877; Манжура И. И. Сказки, пословицы и т. п., записанные в Екатеринославской и Харьковской губ.— Харьков, 1890; Милорадовской и Харьковской губ.— Харьков, 1890; Милорадовской и Харьковской губ.— Харьков, 1890; Милорадовской и Харьковской губ.— Харьков, 1890.

вич В. П. Народные обряды и песни Лубенского уезда Полтавской губернии, записанные в 1888—1895 гг.— Харьков, 1897; Иванов П. В. Дни недели (к малорусской этнографии).— Харьков, 1905 та інші видання. Використано архівні матеріали відділу рукописів Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського Академії наук Української РСР (В. В. Кравченка, Г. Т. Танцюри, Н. А. Присяжнюк), а також записи І. І. Гурина, В. П. Вовкодава, І. Г. Безручка, Л. В. Іванникової, за що упорядник щиро їм вдячний.

ЗМІСТ

ДИВОКВИТИ НАРОДУ. Микола Дмитренко	3
ПОВІР'Я	5
ПРИМІТКИ	47